

Trentar nobeden ne umre, če se ne ubije, a če se slučajno ne ubije, umre zelo star, ko si že želi smrti iz vsega srca«.

»Da preredi Trentar drobnico, mu treba sena. Mnogi pa ga ne pridelajo zadosti na slabih in omejenih travnikih; zato hodijo ljudje žet tudi visoko gori po planinah, kjer ostajajo po ves teden. S sabo vzamejo moke za polento in drugih potrebščin, gori kuhajo in spijo — navadno si posteljejo pod kako skalo. Sila težavna je nošnja sena domov. Koder si navaden turist komaj upa s palico in oprezno hojo, po ozkih policah in nad stometrskimi prepadi, nese Trentar s čedro v ustih čisto do 1 1/2 centa sena 3 do 4 in še več ur daleč domov. Brez nesreč ni tudi žetev in nošnja sena. Večinoma so trave po takih strminah, da morajo ženjci in ženjice imeti dereze na nogah, tako npr. v Zajavorju na Pihavcu pod potjo na Luknjo. Na Berebici, nasproti trentskemu pokopališču, se je pri žetvi pred tremi leti izpodrsnilo neki ženski in obležala je mrtva v globini.«

ARHITEKTURNO IZROČILO

Nad Trento in Sočo so (bile) le ovčje planine. Na strmih pašnikih, visoko nad dolino, se niso nikoli pasle krave, temveč le ovce in koze. Tod je doma avtohtona pasma, trentarska ovca. V primerjavi z drugimi pasmami, ki jih rede za meso in volno, je trentarska ovca ena zadnjih

vrst mlečnih ovac v Alpah, izdelovanje ovčjega sira in drugih mlečnih izdelkov pa ena najstarejših dejavnosti v porečju zgornje Soče.

Na ovčjih planinah nad Sočo in Trento se je v tisočletju razvila posebna arhitektura, značilna in neponovljiva, kakršne ne najdemo nikjer druge v Alpah. Posebnost in enkratnost stavb na soških in trentarskih ovčjih planinah je njihova nenavadna postavitev in prilagoditev strmi legi. Stavbe hrami so po dolžini postavljene pravokotno v pobočje, stavbni kompleks pa se stopničasto niza po strmini. Hlev (hudrt) za ovce je razdeljen na tri nadstropja; osrednji del stavbe je sirarnica, to je odprto ognjišče s kotlom za kuhanje in predelavo mleka; ob sirarnici je klet, temen in hladen prostor, pomaknjen v skalni breg, uporabljali so ga za shrambo in zorenje sira. Prostor nad sirarnico je bil odprt do slemena, dim se je brez dimnika vrtinčil od ostrešja in se skozi špranje v strehi kadil navzven. Nad ognjiščem so bili preprosti pogradi, kjer so spali pastirji. Ta, odprti spalni del, dostopen po lestvi, se je imenoval jahčer. Od dragocene arhitekturne dediščine na ovčjih planinah je ostalo zelo malo, zadnje ostanke najstarejše dokumentirane planine Trebiščina so prenesli v dolino. V trentarskem muzeju, na podstrešju informacijskega središča Triglavskega narodnega parka Na Logu, je del hramov in sirarne s Trebiščine avtentično rekonstruiran in tako otet pozabi.

GORSKA KULTURA: OD POSLEDNJIH LOVCEV DO PRVIH KMETOVALCEV

KDO SO BILI PRVI PREBIVALCI ALP

PIERRE BINTZ*

Že zelo dolgo je tega, več kot 40 000 let, ko so v najvišjih gorah Evrope že živeli ljudje, dobrih 40 000 let pozneje pa so Alpe ponovno odkrili alpinisti, ljudje so pričeli obiskovati Alpe in jih izkoriščati. Pred 40 tisočletji je bilo obdobje konca velikih poledenitev, ki ga označujejo velike podnebne spremembe, katerim se je moral prilagoditi tudi človek.

Zaradi svojega reliefa in težkega dostopa Alpe »a priori« niso predstavljale okolja, ki bi bilo posebej privlačno za predzgodovinsko prebivalstvo. Vrh vsega so kvartarne poledenitve globoko zaznamovale alpsko pokrajino in tudi življenjske razmere za človeka. Vendar pa dokazujejo arheološka izkopavanja, ki so bila posebno uspešna v zadnjih petindvajsetih letih, da je bila v Alpah, ki so bile z vidika naselitve dolgo časa štete kot »puščava«, pomembna prisotnost človeka od zadnje poledenitve dalje.

Izsledki izkopavanj v mnogih nahajališčih (v jamah, pod skalnimi previsi in na prostem) v francoskih Severnih Alpah in v južni Juri omogočajo rekonstrukcijo zgodovine, ko so alpske gore osvajali ljudje od zadnjih lovcev do prvih pastirjev — poljedelcev v neolitiku

(mlajši kameni dobi). Ta dolga zgodovina pomembnega obdobja v človekovem osvajanju Alp obsega čas med 14 000 in 6000 leti pred našim štetjem.

Ob višku zadnje würmske poledenitve (pred 50 000 do 20 000 leti), ki ga označujeta hud mrz in prodor ledenikov prav do vznožja gorovja, so bile Severne Alpe oziroma celotno ozemlje vzhodno od Rhona odmaknjene od selitvenih poti in naseljevanja prvega *Homo sapiens sapiens* (moderna človeka), ki je prišel pred 35 000 leti širiti svojo kulturo po zahodni Evropi. Šele pred 14 000 leti, ko je podnebje postalo milejše, so prišli prvi prebivalci Alp, da bi izkoriščali nova ozemlja.

Njihovih sledi ne najdemo le pri jamskih vhodih, ampak tudi v vznožju previsov ali na prostem. Res moramo opustiti predstavo o »jamskem človeku«, saj danes vemo, da so ti ljudje pogosto taborili na prostem (pod šotori ali v preprostih kolibah) tudi v kraških pokrajinah. V teh nahajališčih si pogosto sledijo arheološke plasti, v katerih so taki ostanki, ki omogočajo zasledovati različna razdobja v zgodovini tako človeških skupin kot tudi naravnega okolja. Take raziskave so še posebno plodne v alpskih gorovjih, kjer je zaradi izmenjavanja ravnin in gora velika raznolikost naravnih virov in so temu ustrezno različna ekološka okolja.

Gorovja so bila posebej privlačna tudi zaradi bogatih nahajališč kremenca, osnovne surovine za izdelavo

*Pierre Bintz, maitre de conference (znanstveni sodelavec), Institut Dolomieu, Univerza Joseph-Fourier v Grenoblu

Rekonstrukcija bivališča iz starejšega neolitika pod skalnim previšom Grande Rivoire v Sassenage na Vercorju

orodja. Zgodovino prvih prebivalcev Alp in obenem zadnjih predzgodovinskih lovcev lahko strnemo v štiri dejanja, katerih zaporedje narekujejo velika podnebna nihanja in z njimi povezane globoke spremembe v rastlinskem in živalskem svetu, ki so tako značilne za konec poledenitev.

MAGDALENIENSKI LOVCI

Med letoma 14 000 in 12 000 pred našim štetjem so ti ljudje uspešno širili svojo kulturo po dolini Rona navzgor v predalpska gorovja in njihova vznožja prav do Švice in v južni del Jure. Taborili so v ravnini ob bregovih rek pod šotori ali pod skalnimi previsi in lovili v stepsko-tundrski pokrajini z redkimi šopi vrb konje, severne jelene in bizone, poleti pa so se odpravljali v gore loviti kozoroge, svizce, planinske zajce in skalne jerebe ter postarvi in losose.

Kremenovo orodje, ki so ga najraje izdelovali iz podolgovatih odbitkov (rezila ali rezilca), je različno, a standardizirano, to se pravi enako na različnih nahajališčih in med seboj zelo podobno. To so dleta, s pomočjo katerih so izdelovali koščena orodja, svedri in strgala, s pomočjo katerih so pripravljali orožja za metanje in strgali kože, ali rezilca z retuširanimi robovi, ki so jih drugega poleg drugega vdela v ročaj in so služila kot nož. Poznamo tudi različno orodje iz jelenovega roga ali kosti: osti kopij ali harpun, s

katerimi so opremljali metalno orožje, svoje lovske harpune. S pridom so izrabljali posebnost določenih krajev v ravnini, kot je Saint-Nazaire-en-Royons, za specializiran lov na konje. Ta primer lepo kaže, kako odlično in do vseh podrobnosti so poznali obnašanje lovnih živali na ozemljih, ki so ga obiskovale ob določenih letnih časih.

Čeprav je bila tod umetnost manj razvita kot v pokrajinah zahodno od Rona, na primer v pokrajinah Ardechein Perigord ali v Pirenejih, so se z njo ukvarjali tudi v ravninskih taboriščih.

Vrezovali so živalske like v kost ali v prodnike, niso se pa ukvarjali s slikanjem na (jamske) stene.

PRVI LOKOSTRELCI

Magdaleniencem so približno 12 000 let pred našim štetjem sledili azilenci. Takrat so se dogajale veličastne klimatske spremembe: podnebje se je ogrevalo in ozemlje so pričeli poraščati gozdovi (bori, vrbe). To ogrevanje je od tod proti severu ali v višine odgnalo predstavnike mrzlega podnebja, severne jelene in konje; nadomestili so jih jelen, srna in kasneje divji prašič. Ta kriza je gotovo manj prizadela lovce izpod gora, ki so bili že vajeni lova na različno divjad, kot pa tiste z ravnin, ki so bili v svojem gospodarstvu popolnoma odvisni od severnega jelena.

Od teh časov dalje so se skupine lovcev privadile na bolj različen lov na divjad, ki se ni pojavljala v čredah. Ti lovci so uporabljali novo orodje azilienskega tipa, za katerega so značilne kremenove konice za puščice in majhna strgala za obdelavo kože. Dleta postajajo redka, kajti ob pomanjkanju rogovja severnega jelena je tudi obdelava kosti postala manj pomembna. Nekatera taborišča v gorah, kot na primer Meaudre na Vercorju, kažejo ozko usmerjenost v lov na svizce in v kožuvinarstvo.

Spomin na planinko

ZVONKO ČEMAŽAR

*Sem hodil sam v naravo, na planine,
odveč prijatelji bili so, znanci;
nenadoma med redkimi izbranci
edino tebe vpletel sem v spomine.*

*Takrat lepo bilo je in vrhovi
zlatili, draga, v čaru so se sonca;
a midva sva predala se brez konca
daljavam in prešerni misli novi.*

*Arkade velikanov, njih oboki,
razgledovale so se okrog naju
in srečo uživala sva pod njihov loki.*

*Na moč bilo je vse podobno raju.
Kjer sled rdečo je pustila šminka,
objem bil z ustmi je sladak, planinka.*

Umetniško upodabljanje živali so opustili in ga nadomestili s shematičnimi obrisi, kot kažejo vrezji v kost iz jame Tai v Royansu ali barvani prodniki oziroma prodniki z vrezji izpod previsa Bobache na Vercorju.

Iz tega obdobja so ostanki psa, popolna pasja lobanja, odkrita v nahajališču Saint-Thibaud-de-Couz na planoti Chartreuse. Ti ostanki, ki so med najstarejšimi svoje vrste v Evropi, so prvi primer poskusa udomačevanja divje živali, to je v tem primeru volka. Lahko si predstavljamo, da so jih najprej gojili za zabavo, sprva seveda mladiče, ulovljene v brlogu, kasneje pa so jih pričeli uporabljati kot pomočnike na lovu.

Človeka tega obdobja poznamo zahvaljujoč se dvema grobovoma: eden je na Vercorju blizu prelaza Rousset, drugi pa z ravnine pri Malataverne v departmaju Drome, kjer so ostanki več ljudi, počivajočih na debeli plasti okre, poleg pa je več sto kosov različnega okrasja in opreme.

V tem času je človek pričel zahajati na višinska ozemlja. Nedavna odkritja višinskih jam v osrčju Hauts Plateaux na Vercorju, kjer so našli predvsem ostanke bakel za razsvetljavo, kažejo na prodiranje človeka v

Rekonstrukcija taborišča lovcev na svizce v jami Colomb pri Meaudre na Vercorju

Risba C. Haudebourg

nedostopna območja in na privlačnost raziskovanja jam v uporabne namene (iskanje vode), tja pa so nedvomno hodili tudi zaradi simbolike.

VIŠINSKI LOVCI

Od leta 9000 pred našim štetjem dalje se pojavijo nov način življenja in nove tehnike lova, ki so v skladu s pomembnimi ekološkimi spremembami in jih označuje ta splošno milejše podnebje in vedno večje in večje površine gozda. To je obdobje mezolitika, na katerega smo dolgo časa gledali kot na obdobje predzgodovinskih zaostaležev.

Dolgo časa smo mislili, da so v tem času — z vidika človeka — Alpe spet postale »puščava«; raziskave, ki potekajo zdaj, pa kažejo, zahvaljujoč se odkritju več deset nahajališč, da so bila v vsej predzgodovini prav v tem času alpska gorovja še najpogostejše obiskovana. Številna bivališča so bila postavljena na prostem, še posebno v višinah, v predalpskih gorovjih do višine 1700 metrov, toda tudi v kristalinskem gorovju Taillefer. Druge so se ljudje nastanili pod skalnimi previsi, pogosto na prehodih ali v bližini vode. Kaže, da so skupine v višavju izven gozda iskale divjad, ki je postala v ravninah bolj redka.

Uporaba loka, orožja, ki ne ovira, ki ga je lahko nositi s seboj in je obenem zelo natančno, je postajala vedno bolj razširjena. Puščice so okončane z majhnimi kremenovimi konicami ali konicami z zazobki in so geometrijskih oblik (trapez, trikotnik, krožni odsek); za njihovo izdelavo je potrebno veliko spretnosti, a malo surovine. Priče smo največji varčnosti pri uporabi kremenca. Lahko rečemo, da so prebivalci mezolitika iznašli rezervne dele oziroma predzgodovinsko izdelavo »v kitu«. Mezolitsko prebivalstvo dokazuje iznajdljivost in veliko zmožnost prilagajanja; če ponovno preverimo do sedaj odprto vprašanje njihovega načina življenja, se izkaže, da so bili prebivalci mezolitika naklonjeni novim poskusom in zamislim.

Na pragu

ERNA MEŠKO

*Na pragu stojim in uživam:
kako lep je božji ta svet!
Se čudim, gledam, umevam:
za človeka v prelest je odet.*

*Ob meni rože dehtijo,
prečudežni njih so cvetovi,
ki srečno zavest mi budijo:
takšni so Slave domovi!*

*Tu griči, gozdovi in njive,
doline zelene puhte,
potoček po sredi se vije,
veselje za vsako srce.*

*Ob njem se košatijo jelše
in vrbe žalujke ječe,
z veje na vejo pa ptice
mladiče leteti uče.*

*Na bregu — kot mlade neveste,
glej, praznično breze stoje,
prelepe so nežne pričeske,
ki vitko telo jim krase.*

*Na pragu stojim in uživam,
hvaležnost se v srcu budi
za vse, kar imam in prejemam,
za vse, kar Narava rodi!*

PRVI PASTIRJI — POLJEDELCI

Po dveh tisočletjih zaostanka za Bližnjim vzhodom je »neolitizacija« dosegla tudi Sredozemlje; pred približno 7000 leti pred našim štetjem se je razvila človeška skupina, ki jo imenujemo »Cardial« po imenu okraskov na keramiki, izdelanih z lupino morske školjke *Cardium*.

Počakati je bilo treba še eno tisočletje, torej do okoli 6000 let pred našim štetjem, do prihoda neolitskih prebivalcev, ki so prodirali po dolini Rona navzgor in se pričeli naseljevati v Severnih Alpah, še posebno na Vercorju. Njihove puščice so opremljene s kresilnikom s prečnim rezilom in so v obliki trapeza, kar je značilnost tega obdobja; pripisujemo jih kulturi Castelnovo, ki se je širila iz Sredozemlja. Obilica tega orožja na nahajališčih kaže, da so se takratni ljudje še na veliko pečali z lovom na divje živali (kozoroge, jelene, divje prašiče in ture). Živinorejo z gotovostjo dokazujejo ostanki domačih živali, kot so govedo, ovca, koza in kasneje prašič. Iz tega časa izvira čeljustnica udomaćenega medveda, najdena na nahajališču nad Grenoble; sledi, ki so jih pustile vezi, dokazujejo, da je bil v ujetništvu.

Najstarejša keramika Severnih Alp se pojavi dve ali tri stoletja kasneje.

Konjska glava, vrezana v prodnik. Zgornji magdalenien, izpod previsa Colombiere (Ain)

Obdobje zadnjih predzgodovinskih lovcev-plenilcev se tako končuje. Proces »neolitizacije« je uvedel novo obdobje, katere dediči smo mi; zanj je značilna temeljna sprememba miselnosti: s pomočjo živinoreje in poljedelstva je človek postal proizvajalec in se je pričel za stalno naseljevati. Naravno okolje, ki je bilo do tedaj izpostavljeno le podnebnim spremembam, je od takrat dalje globoko zaznamovala tudi človekova dejavnost.

(La Montagne & Alpinisme)

odmevi

Huda kri ne sme zamegliti razuma in strpnosti

V gimnaziji nas je blaga in pravična razredničarka **prof. Marija Gosar** pri »moralni vzgoji« večkrat opominjala, da moramo vedno desetkrat premisliti, preden izrečemo komu jezne besede. No, časi so pač taki, da še za enkratni premislek ni vedno časa, vsekakor pa je časa dovolj, če jezo zlijemo na papir, da bi jo objavili, sicer lahko komu storimo krivico ali se vsaj osmešimo...

Po mojem mnenju se je tak »greh« primeril v članku »Mangart za šoferske planince« v novembrski številki Planinskega vestnika avtorja **Janeza Pence**. Vsaj meni je sicer vzbudil prej smeh kot jezo zaradi pretiranega gneva, predvsem pa zaradi neverjetno številnih in ponavljajočih se netočnosti ter napak, ki bi vzele težo celo dobro mišljenemu in zastavljenemu zapisu. Ker pa slabi zgledi navadno vlečejo bolj kot dobri, jih bom naštel

po vrsti v upanju, da me kdo popravi, če se motim. Nikakor pa se ne mislim niti o tej niti o naslednji temi s komerkoli pripraviti — popravil bi rad le **napake**, preden postanejo resnica za premalo poučene, kot se pri nekritičnih ljudeh pogosto dogaja. Najprej naj podajo strokovno mnenje in točne podatke o tako pomembni zadevi (tudi v PV) poklicani (na primer občina Tolmin oz. Bovčani, cestno podjetje ali Republiška uprava za ceste, Planinska zveza Slovenije, uprava TNP itd.).

Ni mi torej bistveno, ali se z zapisanimi **mnenji** strinjam ali ne, rad bi le popravil **napake**, ki jih je za tako dolžino sestavka res preveč. Vse skupaj dokazuje, da pisec bodisi sploh ne pozna dejanskih razmer tam gori ali pa mu jeza preveč zamegljuje razsodnost. A vse tako kaže, da se bo treba v »demokraciji« sprijazniti tudi s tem, da lahko o čemerkoli razpravlja tudi tisti, ki se na zadevo premalo ali sploh ne spozna!? Če pa bo znal poslušati tudi nasprotno argumente, sem **za** tako svobodo — tudi v gorniški tematiki!

Poglejmo zdaj »grehe« po vrsti:

1. Mangartska cesta od odcepa pod Predelom pa vse do pod Sedlo (prek 2000 metrov visoko) vsaj za zdaj sploh ni asfaltirana v celoti, ampak le do Mangartske planine in še kak kilometer dlje, še v območju gozda. Naprej so asfaltirani le posamezni odseki, verjetno tisti, ki so zahtevali največ vzdrževanja, kar mi je povsem razumljivo. Od vseh petih predorov v nobenem ni asfalta, prav tako je ostala v prvotni podobi v vsem zgornjem, odprtem in položnejšem delu, vključno s parkiriščem. Od kakih 12 kilometrov celotne ceste je asfaltirane veliko manj od polovice, a tisto po mojem mnenju zelo premišljeno. — Tako je bilo stanje, ko sem bil gori zadnjo nedeljo pred prvim večjim snegom in tako je torej še zdaj.

2. Nedvomno najhujša napaka in krivica je stalno zmerjanje Trentarjev za ta »zaslužkarski« greh. Če štejemo še nadnaslov, so Trenta in Trentarji (oz. trentarski) omenjeni kar petnajstkrat na način, ki ne dopušča nobene možnosti, da Mangart sploh ni trentarska gora. Pa je prav to res: Med Trento in 129